

Az első 300 év

Magyarországon és Európában

A Domonkos-rend a középkorban

Az első 300 év

Magyarországon és Európában

A Domonkos-rend a középkorban

**AZ ELSŐ 300 ÉV
MAGYARORSZÁGON ÉS EURÓPÁBAN
A DOMONKOS-REND A KÖZÉPKORBAN**

SZERKESZTŐ:
CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF

LEKTORÁLTA:
KERTÉSZ BALÁZS
ZSOLDOS ATTILA

OLVASÓSZERKESZTŐ:
VÉGH ÁKOS

KIADÓ:
ALBA CIVTAS TÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY

SZÉKESFEHÉRVÁR, 2017

ISBN 978-963-88117-7-6

© ALBA CIVTAS TÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY, 2017
© SZERZŐK, 2017

TILOS A KIADVÁNY BÁRMELY RÉSZÉT VAGY EGÉSZÉT ELEKTRONIKUS RENDSZERBEN
RÖGZÍTENI, TÁROLNI VAGY LEMÁSOLNI A KIADÓ, ILLETVE A JOGTULAJDONOSOK
ELŐZETES ENGEDÉLYE NÉLKÜL!

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
KERTÉSZ BALÁZS: A KOLDULÓRENDEK MEGTELEPEDÉSE AZ „ORSZÁG KÖZEPÉN”	9
SZOVÁK KORNÉL: A DOMONKOS ÍRÁSBELISÉG ELSŐ KORSZAKA.....	33
ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS: A KÖZÉPKORI MAGYAR DOMONKOS RENDTARTOMÁNY PROVINCIÁLISAINAK OKLEVELEI ÉS PECSÉTJEI	45
ADRIEN QUÉRET-PODESTA: A MAGYAR BOLDOG PÁL A „DE ORDINE PREDICATORUM DE TOLOSA IN DACIA”-BAN.....	83
DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG O. P.: ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT ÉS A KÖZÉPKORI LAIKUS VALLÁSOSSÁG.....	93
CSEPREGI ILDIKÓ: ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT CSODÁI.....	103
KLANICZAY GÁBOR: MAGYARORSZÁGI BOLDOG ILONA ÉS A KÖZÉPKORI DOMONKOS STIGMATIZÁLTAK.....	125
GECSER OTTÓ: KULTUSZ ÉS IDENTITÁS. ÁRPÁD-HÁZI SZENT ERZSÉBET ÉS A DOMONKOS REND A 13. SZÁZADBAN	145
KONRÁD ESZTER: SIENAI SZENT KATALIN MAGYARORSZÁGI KÓDEXEKBEN	165
PÉTERFI BENCE: MÁTYÁS KIRÁLY ÉS ÁRPÁD-HÁZI MARGIT.....	181
LÁZS SÁNDOR: NYELVHASZNÁLAT ÉS ANYANYELVŰ IRODALOM A MAGYAR DOMONKOS REFORMBAN. A MAGYAR DOMONKOS APÁCÁK OLVASMÁNYAI	207
F. ROMHÁNYI BEATRIX: EGY NEM KOLDULÓ KOLDULÓREND: DOMONKOSOK A KÉSŐ KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON.....	235
TERNOVÁ CZ BALINT: DOMONKOSOK BOSZNIÁBAN A REND MEGTELEPEDÉSÉTŐL A 14. SZÁZAD KÖZEPÉIG.....	251
KOVÁCS SZILVIA: DOMONKOSOK A KÖZÉP-ÁZSIAI CSAGATÁJ ULUSZBAN A 13. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A 14. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN	265
LUPESCU MAKÓ MÁRIA: BENEDEK, AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE ELSŐ SZERZETESPÜSPÖKE.....	277
LUPESCU RADU: UTRIUSQUE ORDINIS EXPULSI SUNT. KOLOZSVÁR, 1556. MÁRCIUS 15.....	295
FÜGGELÉK: RÉGI ÉS ÚJ OKLEVELEK OKLEVELEK ÁRPÁD-HÁZI MARGIT SZENTTÉ AVATÁSÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ (1272–1467). KÖZZÉ TESZI PÉTERFI BENCE.....	305

SZOVÁK KORNÉL¹

A DOMONKOS ÍRÁSBELISÉG ELSŐ KORSZAKA

Mályusz Elemér érdeklődését ma már klasszikusnak számító monográfiája írásakor a koldulórendek — köztük Szent Domonkos rendje is — elsősorban az egyházi reformeszmé továbbvitelében játszott szerepükkel keltették fel. Esetükben ennek háttérében a neves egyháztörténész két tényezőt értékel kiemelkedőnek: az apostoli eszményekhez való visszatérés ideáját és azt az intellektuális töltetet, amely egy — ezen rendek létrejöttékor még — új képzési típussal, a születőfélben lévő egyetemmel, továbbá egy szintén új individuális vallási magatartásformából eredő ismeretszerzési módszerrel, a magányos olvasással tartott szoros kapcsolatot.² A párizsi *artes* fakultásról terjedő korszerű használati írás (és a belőle fakadó írásbeliség),³ valamint a könyvek újszerű aktív és passzív használata⁴ valóban élő hatóerőként volt jelen mindhárom nagy koldulórend kezdeteinél, egyik-másik esetben persze a monasztikus reformirányzatokig visszanyúló gyökerekkel. A domonkos rendalapító eszmevilágában a magas színvonalú elméleti felkészültség a hittérítés gyakorlati céljainak rendelődött alá, amelyek visszahatottak rá: nem is nagyon meglepő, hogy az 1311. évi vienne-i zsinat egyetemi nyelvi-filológiai tanszékek felállítására vonatkozó határozata a domonkosok előző évi rendi káptalanjának határozatára támaszkodott.⁵

Mindaz, amit a Domonkos-rend magyarországi kezdeteiről tudunk, egyfelől a különösen korán megjelenő rendtörténetírásnak köszönhető, másfelől maga is szoros kapcsolatot mutat az

1 A szerző a MTA–ELTE–PPKE Ókortudományi Kutatócsoport vezetője.

2 A második kiadást sajtó alá rendezte, egyháztörténeti bibliográfiával és Mályusz egyháztörténeti munkásságát értékelő utószóval kiegészítette Homonnai Sarolta és Koszta László, I. *Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Bp. 2007². 257–284. A hangos olvasás antik és kora középkori gyakorlatáról ma is tanulságos *Balogh József: Hangzó oldalak. Válogatott tanulmányok*. (Kávéház) Bp. 2001. 87–131. A magányos olvasás szokásának alakulására I. *Alberto Manguel: Az olvasás története*. Bp. 2001. 158–169.

3 Hajnal István klasszikus műve mára magyarul is olvasható, I. *Hajnal István: Írásoktatás a középkori egyetemeken*. Fordította Mezei Mónika. (Az információ-történelem klasszikusai) Bp. 2008. 44–70.

4 A könyvhöz való viszony 12. századi megváltozását részletesen elemzi *Ivan Illich: A szöveg szőlőskertjében*. (Gutenberg Tér 2.) Bp. 2001. 133–163.

5 *Szovák Kornél: Magyar opinio a ferences szegénységi vitában*. In: *Peritia linguarum. A Vienne-i Zsinat és a nyelvek oktatása*. Szerk. Maróth Miklós. (Studia Philologica II.) Piliscsaba 2013. 198.

akkoriban kiformalódó, új típusú felsőoktatással. A Domonkos-rend egyetemes hagyományába már a 13. század során szervesen beépült magyarországi kezdetek elsősorban is írott forrásból vették eredetüket, másrészt ezen írott forrás mellett bizonyos fokú műfaji gazdagság jellemzi a magyarországi viszonyokat a rendalapítás évszázadában. Ez különös ellentétben áll a rendi misszilis- és oklevelezés, vagyis a használati írásbeliség korunkra maradt emlékanyagának különösen szegényes volumenével.⁶ Ha ugyanis a Budán 1254-ben, majd Pesten 1273-ban tartott rendi káptalan írásba foglalt határozatait nem számítjuk — ez utóbbiakat tudniillik Fejér György mint hazai forrásokat publikálta nevezetes oklevéltárában⁷ —, jó, ha két-három dokumentumot elő tudunk sorolni. Hogy ez utóbbinak — tudniillik a rendi hivatali írásbeliségnek — mégis léteznie kellett, arra leginkább a pápák és uralkodók által kibocsátott oklevelezésből következtethetünk.⁸ Különös az is, hogy a rend gazdag és beszédes hazai hagyományából a három, gyakorlati célokat szem előtt tartó missziós vállalkozás egyike, a Keleten maradt magyarok felkutatása teljességgel kiesett, holott ezen feladat tudatos vállalását részletes írásos beszámolók és a végrehajtásra való célirányos felkészülés is bizonyítják.⁹ Ezen ellentmondások okán nem haszon nélkül való újfent számba venni, mit is sorolhatunk a Domonkos-rendi írásbeliség 13. századi hazai kezdetéhez.

Ezen kezdetek a rendalapító útmutatásai szerint valóban szorosan, ráadásul több szálon is kötődtek az egyetem intézményéhez és a 13. századra kiteljesedő új szellemi áramlatokhoz, a skolasztikához és a misztikához. A Domonkos-rend ugyan általában a formálódó egyetemek világában a teológiai fakultások megszervezésén keresztül jutott kiemelkedő jelentőséghez,¹⁰ nem volt azonban elhanyagolható a szerepe az örökölt tudás elrendezésében és karbantartásában sem. A domonkos professzorok ezirányú tevékenysége szintén a rend elé tűzött gyakorlati célokból és feladatrendszerből fakadt, azaz ebben is Szent Domonkos elképzeléseinek megvalósítására törekedtek. A körkörös kötődés a gyakorlati célok és az elméleti felkészülés igénye között kezdetektől jelen volt a rend írásbeliségében, ez a tényező határozta meg a rendalapítás évszázadának hazai kezdeteit is. A korunkra maradt művek műfaji gazdagságról, a rendszerint azonosítható szerzők változatos életútról tesznek tanúbizonyságot. Mindkét tekintetben a domináns elem a misszió és az eretnekellenes küzdelem.

A korai rendi hagyománynak kétségtől kiemelkedő szereplője Magyarországi Pál (*Paulus Hungarus*), a feltűnően korán rögzült tradíció már úgy tartotta, hogy a domonkosok első magyarországi megtelepülésére az ő vezetésével került sor.¹¹ Személyének jelentő-

6 Erre részletesen I. Zágorki Czigány Balázs tanulmányát jelen kötetben.

7 Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Budae 1829–1844. VII/2. 24–29. — Fejér a szöveget Martène *Thesaurus*-ából vette, az általa 22 fejezetre tagolt szöveg olyan mértékig megfelel a nagykáptalanok határozatai formuláriumának, hogy aligha tulajdonítható a hazai rendi adminisztráció sajátos termékének. Kritikai kiadását a többi korai káptalani határozattal együtt I. Acta capitulorum generalium ordinis Praedicatorum. Vol I. ab anno 1220 usque ad annum 1303. Recensuit fr. Benedictus Maria Reichert. (Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum historica, tom. III.) Romae 1898. 166–171.

8 L. többek között a sárospataki perjel által már a korai időkben kézhez kapott pápai megbízásokat: Pfeiffer Miklós: A domonkos-rend magyar zárdáinak vázlatos története. Kassa 1917. 58.

9 Harsányi András: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen 1938. 23–24.

10 Monika Asztalos: Die theologische Fakultät. In: Geschichte der Universität in Europa. Bd. I. Mittelalter. Hrsg. von Walter Rüegg. München 1993. 363–365.

11 Szovák Kornél: A kun misszió helye és szerepe a magyarországi domonkosok korai történeti hagyományában. In: A szent domonkos rend és a kunok. Szerk. Barna Gábor. (A Vallási Kultúrákutató Könyvei 22.) Szeged 2016. 115–126.

sége túlterjed a magyar rendtartomány létrejöttén, amiről a rendi krónikák mellett korabeli dokumentumok is meggyőzően vallanak. Amikor ugyanis *Paulus Hungarus* 1218–1219-ben először bukkan fel az írott forrásokban, már domonkos szerzetesként találkozunk vele. 1218-ban *frater Paulus de Hungaria doctor* a bolognai domonkos kolostor első tagjai között szerepel, 1219-ben pedig Szent Domonkos megbízottjaként vett részt három rendtársával egy telekvásárlás hitelesítésénél, majd egy női kolostor létrehozásán fáradozott. Egy hasonló tartalmú, 1221-ből fennmaradt oklevélben már mint a Szent Miklós-egyház kolégiumának perjele és az egyetem rektora szerepel. A bolognai egyetem 1240 körül működött kancellárja, Bernardus de Parma egy glosszagyűjteményben az *universitas* neves tanárai között sorolta fel, oktatói ténykedése ezek alapján az 1219-et megelőző évtizedre, tehát az 1210-es évekre eshetett. Arról már a rendi krónika szövegéből értesülünk, hogy még ugyanezen esztendőben négy társával együtt a rendalapító — más forrás szerint a rendi nagykáptalan — Magyarországra küldte, hogy megszervezze a rendtartományt, melyet elvben a nagykáptalan már a spanyol, francia, olasz, német és angol provinciával egyidőben felállított. A rendalapító minden bizonnyal azért éppen őt küldte Magyarországra, mert alapos nyelv- és helyismerettel kellett rendelkeznie, nem csak magyarországi, hanem magyar születésű volt ugyanis.¹² A kegyes hagyomány úgy tudja, hogy 1241-ben a kunok közti misszióban halt végül vértanúhalált. Munkái közül kettő maradt az utókorra.¹³ Az egyik a legnagyobb hatású középkori gyóntatási kézikönyv, az Európa számos könyvtárában kéziratban meglévő *Summa de poenitentia*, melyben a régebbi típusú bűnbánati fegyelemhez

- 12 *Kapitánffy István – Szepessy Tibor*: Paulus Hungarus két notabiliájának magyar vonatkozású helyei. In: Középkori kútforrások kritikus kérdései. Szerk. Horváth János és Székely György. (Memoria saeculorum Hungariae 1.) Bp. 1974. 279–314. A hazai jogtörténeti és a horvát szakirodalomban továbbra is makacsul tartja magát a Bánfi Flóris által 17–18. századi spekulatív források alapján felvetett dalmát származás alaptalan tézise, a vonatkozó munkák azonban nem ismerik — legalábbis nem hivatkozzák — Kapitánffy és Szepessy alapvető jelentőségű — szövegeken alapuló — kísérletét arra, hogy belső bizonyítékok alapján igazolja Paulus Hungarus valóban magyarországi kötődését. I. *Dorottya Andrási*: I rapporti giuridici tra Italia ed Ungheria nel XII–XIV. secol. In: A magyar művelődés és a kereszténység. La civiltà ungherese e il cristianesimo. A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai. Atti del IV Congresso Internazionale di Studi Ungheresi I–III. Szerk. Jankovics József, Monok István, Nyerges Judit, Sárközy Péter. Budapest–Szeged 1998. 140–146., *Uő*: A szövegfilológia szerepe a középkori magyar jogforráskutatásban: Paulus Dalmata/Hungarus és Notabiliája. Jogtudományi Közöny 55. (2000) 519–523., *Uő*: Iz izvora povijesti prava srednjovjekovne Ugarske Kraljevine: Paulus Hungarus/Dalmata i njegova Notabilia. Povijesni Prilozi 19. (2000) 113–122., *Uő*: A középkori magyar jogtörténet forrásaiból: Paulus Hungarus/Dalmata és Notabiliája. Jogtörténeti tanulmányok 7. (2001) 5–15., *Uő*: Paulus Hungarus/Dalmata i njegova Notabilija u svijetlu europske „peregrinatio academicae”. Poglavlja iz istraživanja povijesti hrvatsko–mađarskih kulturnih veza (I.). In: Croato–Hungarica. Uz 900 godina hrvatsko–mađarskih povijesnih veza. A horvát–magyar történelmi kapcsolatok 900 éve alkalmából. Szerk. Milka Jauk-Pinhak, Kiss Gy. Csaba, Nyomárkay István. (Bibliotheca Hungarologica Zagradiensis 1.) Zagreb 2002. 141–154., *Uő*: Paulus Hungarus munkássága: Notabiliájának forrásai és kézirat történeti háttere. Acta Hungarica Universitatis Essekensis 2008. 75–84. L. továbbá *Franjo Šanjek*: Pavao Dalmatinac (1170/75.–1255.). Rasprava između rimokatolika i bosanskog patarena. Starine (HAZU) 61. (2001) 39. (ahol a szerző forráskritikailag bizonytalan eredetű adat alapján átrajzolja Paulus Hungarus életútját: 1255-re teszi a halálát és a bosnyák misszió történetének kontextusába helyezi).
- 13 A Franjo Šanjek által 17–18. századi adatok kombinációja alapján harmadikként Paulusnak attribuált eretnekellenes vitáirak szerzőségét egyelőre nem tekintjük megnyugtatóan tisztázottnak. Megoldandó és további beható vizsgálatot igénylő kérdés többek között a korabeli írott történeti hagyománnyal való szembenállás, a műfaj és a nyelvi megformálás (az eddig ismert művek tükrében); a dialógus forma Raimundus Lullus hasontárgyú munkáit idézi), végezetül a *Paulus Hungarus* életútjának hiteles adatai közé való beilleszthetőség. Egyáltalán nem kizárható az értekezés szerzőségének egy másik *Paulus Hungarus*nak való tulajdonítása, a név ugyanis több személlyel kapcsolatban is feltűnik, erre l. *Szovák Kornél*: *Diversa mundi climata perustrare*: magyarok a középkori nagyvilágban. In: Episcopus, archiabbas Benedictinus, historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. Somorjai Ádám, Zombori István. (METEM Könyvek 85.) Bp. 2016. 187–190.

képest kifejezetten gyakorlati és az egyénre tekintettel lévő szempontok kerültek előtérbe.¹⁴ A másik mű a szerző személyiségének nem annyira szerzetesi és lelkipásztori, sokkal inkább egyetemi oktatói oldalát mutatja. A Gratianus által 1140 körül összeállított *Decretum* után IX. Gergely pápa (1227–1241) gyűjtette össze és rendszerezte a pápai *rescriptum*okat, melyeket aztán öt könyvre osztva *Compilatió*knak nevezett, míg ezek a hivatalos használatban a *Liber extra* nevet kapták a kánonjog gyűjteményén belül. Bizonyítottan ezen, IX. Gergely előtti pápai válaszevel-gyűjtemények II. és III. könyvéhez, de feltehetőleg az I-höz is Paulus Hungarus írt úgynevezett *Notabiliát*, azaz olyan jegyzeteket, melyekben a dekrétális válaszevek jogi mondanivalóját általános érvényű formulákba foglalta. A két munka kronológiáját tekintve bizonytalanságban hagynak a források, némi valószínűséggel feltehető azonban, hogy mindkettő még a bolognai időkben, tehát legkésőbb 1221-ben elkészült. Mivel a kánonjogi jegyzetek egyetemi oktatás során születhettek, talán ezek megírása hosszabb időt igényelt, s valamivel megelőzhette a gyóntatási kézikönyv létrejöttét. Míg a dolog természetéből adódólag a *Notabiliák* számos magyar vonatkozással bírnak — éppenséggel ez a jellemzőjük adott lehetőséget a szerzőség minden kétséget kizáró bizonyítására¹⁵ —, annak is van némi valószínűsége, hogy ezeket a magyarázatokat élő előadásban éppen a jelentős részben magyar összetételű hallgatóság előtt fejtette ki a szerző. Ilyen vonatkozásokban a másik munka természetesen nem bővelkedik, ennek sokkal inkább a hatása és a recepciója — több mint félszáz kézírata maradt az utókorra — figyelemkeltő. Hatásukban a kánonjogi magyarázatok sem maradtak el a gyóntatási kézikönyv mögött: száz esztendővel az alkotó halálát követően, 1348 körül egy dekrétális-kompilátor, Johannes Andreae még csak az első két *Compilatio* jegyzeteinek szerzőjeként tartotta számon Pál mestert, a 16. század elején azonban Antonius Augustinus már a harmadik könyv *notabiliáj*át is neki tulajdonította. Azt pedig, hogy a két, jellegében eltérő mű szerzője valóban egy és ugyanazon személy volt, mindennél ékeesebben bizonyítja, hogy a gyóntatási kézikönyv szövege át meg át van szöve dekrétális-allúziókkal, illetve az akkoriban lezajlott IV. lateráni zsinat (1215) határozatainak citálásával. A Paulus Hungarus személyével kapcsolatos kutatás szempontunkból leginkább fontos tanulsága, hogy az embert próbáló feladathoz valóban az akkoriban legkorszerűbb felkészültség állt rendelkezésre az első domonkos nemzedékben: Pál mester hittani-lelkipásztori és egyházjogi képzését akkoriban kor- és újszerű intézményi keretben — egyetemen — szerezte, s megszerzett ismereteiről termékeny szerzői munkásságával is tanúbizonyságot tett.¹⁶ Egy korábban kevésbé ismert forrás némi fényt vet arra a

14 Kiadását l. Bibliotheca Casinensis seu codicum manuscriptorum qui in Tabulario Casinensi asservantur series, cura et studio monachorum ordinis S. Benedicti. IV. (Florilegium Casinense). Monte-Casino 1880. 191–215. Thomas Kaeppli O. P. – Emilio Panella O. P.: Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi I–IV. Romae ad S. Sabinae 1970–1993. (a továbbiakban: Scriptores Ordinis Praedicatorum) III. 205–207., 3184. sz. (35 kéziratot sorol fel), vö. még IV. 219. Értékelésére l. Fehér Mátyás: Magyarországi Pál O. P. „Summa de penitentia”-ja. 1220–1221. Regnum. Egyháztörténeti évkönyv S. (1942–1943) 274–293.

15 L. Kapitány I. – Szepessy T.: Paulus Hungarus i. m. 284–308. — Mayer Gyula hívta fel a figyelmet, hogy a szerzők által használt vezérkézirat további tanulmányozásának a Bibliotheca Apostolica Vaticana előzetes engedélyének köszönhetően megnyílt a lehetősége: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Borgh.261 (megtekintés: 2017. ápr. 19.).

16 Florio Banfi: Paolo Dalmata detto Ongaro. (A proposito dei Codici Borghes. 261 e Palat. Lat. 461 della Biblioteca Vaticana). (Estratto dall'Archivio Storico per la Dalmazia – Roma, Volume XXVII.) Roma 1939. 42–63.

szerepre is, melyet Pál mester játszhatott az egyetem világának értesüléseket cserélő folyamatában. Boncompagno da Signa, a 13. század elejének legnagyobb hatású *ars dictandi*-szerzője 1215-ben Bolognában adta elő a római és a kánonjog professzorainak kollégiuma előtt legnagyobb léptékű munkáját, a *Rhetorica antiquát*, amellyel elnyerte a *baccalariusi* fokozatot. Munkáiban nagy számban jegyzett le magyar vonatkozású eseteket is, és bár értesülései megbízhatóak voltak, feltehetőleg szóbeli forrásokon alapultak. Magyarok kezdetől nagy számban vettek részt Bolognában a magas színvonalú retorikai és jogi képzésben, csábító a lehetőség, hogy a magyar tárgyú értesüléseket az egyetemi kollégának (esetleg egykori hallgatónak), Paulus Hungarusnak tulajdonítsuk ugyanúgy, miként a hispániai származású Szent Domonkos missziós érdeklődésének is alapul szolgáló, a Kárpátokon kívüli pogányokról forgalomba került információkat is.¹⁷

A 14. század elején Raimundus Lullus (+1316), akinek elhatározó szerep jutott a vienne-i zsinat (1311/1312) méltán nevezetes, nyelvi tanszékek alapítására vonatkozó határozatának megszületésében, Magyarországon is szándékozott létrehozni nyelvoktató iskolát.¹⁸ Tervezte háttérben bizonynyal az a megfontolás rejlett, hogy a kereszténység keleti határain elterülő ország — Hispániához hasonlóan — maga is missziós támaszpont volt, s ez a meggyőződés a 13. századi domonkos térítővállalkozások és a ferences Kelet-kutatás tapasztalatain és eredményein alapulhatott. A *doctor illuminatus* — ha hihetünk az elbeszélésnek — maga is tervbe vette a Keleten maradt magyarok megtérítését.¹⁹ Az egykori, tatárok által elpusztított *Magna Hungaria* neve a 14. század elejére már tartalmatlan közhellyé silányult ugyan, a megelőző évszázad közepe táján azonban egy utolsó kísérlet valóban történt a pogány magyarok lelkének megmentésére. A korai magyarországi rendi írásbeliségnek fontos dokumentumai ugyanis azok a beszámolók, amelyekből a kun és a boszniai misszió mellett a harmadik térítő vállalkozásról — a Keleten maradt magyarok felkutatására induló expedíciókról — értesülünk. Amíg ugyanis az előző két irány a rendi történetírás gerincét képezi, a harmadikról ez a hagyomány nem tud semmit. Az első domonkos generáció már az 1220-as évek második felében hasznos ismereteket szerzett a Kárpátokon kívüli világról, ezek is alapul szolgálhattak az 1232-től meginduló, eredményes kutatóutakhoz. Julianus barát első, 1235–1236. évi útjáról a közelebről nem ismert, Riccardus nevű rendtársa számolt be írásban a pápai kúriának, második, 1237. évi útjáról már maga Julianus állított össze rendszeres írásbeli beszámolót, de ezelőtt, 1236-ban, személyesen is megerősítette Rómában a Riccardus által írottakat. Riccardus jelentéséből az is kiderül, hogy a keresztény magyarok gesztájában olvastak a domonkosok (*inventum fuit in gestis Hungarorum Christianorum*) a Keleten maradt magyar néprészről, ez ösztönözte

17 Szovák Kornél: Boncompagnus. (Adalék a XIII. század eleji magyar történet külföldi forrásaihoz). In: „Quasi liber et pictura”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Szerk. Kovács Gyöngyi. Bp. 2004. 503–510.

18 Láng Benedek: Raimundus Lullus és az *Ars Magna*. Magyar Filozófiai Szemle 41. (1997) 190.

19 Balázs Déri: Ongres d’Ongria la Menor. In: Estudios de literatura, pensamiento, historia política y cultura en la edad Media Europea. Homenaje a Jordi Rubió i Balaguer y Francesc Martorell i Trabal en la oportunitat històrica del centenari de su nacimiento. Editor-director Manuel J. Peláez. (Annals of the Archive of „Ferran Valls i Taberner’s Library” 9/10). Barcelona 1991. 229–233. A szerző okkal feltételezi Lullus Magna Hungariáról lévő ismereteinek háttérben a magyarországi domonkos útibeszmélőket (uo. 232.).

a rendtagokat felkutatásuk megkezdésére. Amellett, hogy az említésnek nagy szerep jutott a magyar krónikakutatásban,²⁰ arra is bizonyítékkal szolgál, hogy a keleti missziót a domonkosok részéről tudós vizsgálódás — elméleti felkészülés — előzte meg, s ez a vállalkozás tudatosságának beszédes bizonyítéka. Mindkét jelentés esetében műfajilag levél formájú úti és néprajzi beszámolókról van szó, amelyek alakilag közel állnak a rendi hivatali írásbeliség — domonkosok esetében ekkor még hiányzó — mindennapi használatú szövegeihez.²¹ Bár terjedelmét tekintve jóval rövidebb és a benne rejlő történeti adatok is szegényesebbek, mindezek ellenére ide kell sorolnunk Benedek testvérnek a rendfőnökhöz intézett levelét, melyben röviden a kunországi térítés eredményeiről és viszonyairól számol be.²²

Paulus Hungarus jogi és Riccardus, valamint Julianus föld- és néprajzi munkáit egyaránt jellemzi a skolasztika rendteremtő törekvése, az eszmeáramlat azonban tartalmilag is kiteljesedett formában a *sermoirodalomban* jelentkezik. A bázeli egyetemi könyvtár kéziratai között fennmaradt egy *Sermones varii* címmel ellátott 13. századi beszédgyűjtemény, amely a következő kéréssel zárul: *Expliciunt sermones. Quicumque eos legerit, oret pro fr[at]re Herbordo, qui eos scripsit.* („Véget érnek a beszédek. Aki csak olvasná őket, mondjon egy imát Herbord testvéreért, aki azokat írta.”) Thomas Kaeppeli felvetette annak lehetőségét, hogy a beszédek írója azonos lehet a későbbi, 1260 körül pontifikáló bergamói püspökkel, *Herbodus Hungarusszal*.²³ Ha netán a feltevése nem is igazolódna, gazdagon kárpótolna érte a *Pécsi egyetemi beszédek* címen ismert *sermogyűjtemény* — a benne olvasható, magyar szentekről írott beszédekkel —, amelyet a közmegegyezés a 13. század utolsó harmadára keltez. Az intenzív *sermo*-kutatás a müncheni kéziratba foglalt közel 200 beszédhez ausztriai kéziratárakban további, eredetileg bizonyosan a magyarországi domonkos *sermonarium*hoz tartozó darabokat is talált.²⁴ Bizonyíthatóan domonkos eredetű a Leuveni Kódex a 13. század második

20 Hóman Bálintnak a régi gesta említéseit összegyűjtő és elemző munkáját Deér József összegezte, I. *Iosephus Deér: Quis fuerit fons primigenius gestorum chronicorumque Hungaricorum medii aevi ex saeculo XI. oriundus at post deperditus.* In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II.* Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini 1937–1938. (a továbbiakban: SRH) I. 4–5.

21 Riccardus jelentését I. *Relatio fratris Ricardi.* Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Iosephus Deér. In: SRH II. 529–542. Rövid értékelését adja és a rá vonatkozó irodalmat összefoglalta *Veszprémy László: Relatio fratris Ricardi (Riccardus testvér jelentése).* In: SRH (kiegészített reprint kiadás, az Utószót és Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta Szovák Kornél és Veszprémy László. Bp. 1999.) II. 786–789. Julianus levelét a korábbi kutatás hamisítványnak tartotta, hitelességét bizonyította és a kritikai szövegét közölte *Heinrich Dörrie: Drei Texte zur Geschichte der Ungarn und Mongolen: Die Missionsreisen des fr. Julianus O.P. ins Uralgebiet (1234/1235) und nach Rußland (1237) und der Bericht des Erzbischofs Peter über die Tartaren.* Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I. Phil.-hist. Klasse Jg. 1956 Nr. 6. 125–202. A szöveg utánkölése: SRH (reprint kiadás) II. 716–720. Rövid értékelését és bibliográfiáját I. *Veszprémy László: Relatio fratris Iuliani (Julianus testvér jelentése).* uo. 797–799., vö. *Scriptores Ordinis Praedicatorum III.* 302–303. (3465. sz.) és IV. 261., valamint III. 56. (2787. sz.) és IV. 180.

22 A szöveget az alább idézendő rendi krónika kéziratai tartották fenn, I. *Fratris Gerardi de Fracheto O. P. Vitae fratrum ordinis Praedicatorum necnon Cronica ordinis ab anno MCCIII usque ad MCCLIV.* Ad fidem codicum manuscriptorum accurate recognovit, notis breviter illustravit fr. Benedictus Maria Reichert O. P. (*Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica I.*) Lovanii 1896. 309., vö. *Scriptores Ordinis Praedicatorum I.* 186. (532. sz.).

23 *Scriptores Ordinis Praedicatorum II.* 221. (1861. sz.).

24 A korpusz kritikai kiadását I. *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi in Regno Hungarie.* Editionem ab Eduardo Petrovich inchoatam curavit Paulus Ladislaus Timkovics. (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, series nova XIV.*) Bp. 1993., vö. *Madas Edit: Középkori prédikációirodalmunk történetéből. A kezdetektől a XIV. század elejéig.* (Csokonai Könyvtár [Bibliotheca Studiorum Litterarium] 25.) Debrecen 2002. 132–196.

feléből, amelyben az orvietói domonkos szerzők mellett magyar rendtársaik *sermói* is tetemes számban olvashatók.²⁵ A műfaj szoros kapcsolatban van a rendtagok mindennapi hithirdető gyakorlatával és a rendi utánpótlás képzésével, az egyes darabokra jellemző szerkesztési módszer és a bennük rejlő — többek között terjedelmes antik — műveltségi anyag a praktikus célt szolgálja, egyszersmind a korabeli felsőoktatás intézményeinek irányába mutat.

A 13. század folyamán megjelent a renden belül a kor másik, a skolasztikával egy tőről fakadó, 12. századi eredetű szellemi áramlata, a misztika is, amely ezúttal a hagiográfia műfajában nyert írásos lecsapódást. Életírása szerint a veszprémi Szent Katalin-kolostor apácája, Ilona a tatárjárás idején — más álláspont szerint messze túlélve azt — látnoki képességeknek és a stigmák adományának birtokában végezte be életét. A korábbi szakirodalom szerint életrajzát két részletben foglalták össze Veszprémben, és 1270 körül véglegesítették. A *vita* szerzője — aligha lehet kétséges — Domonkos-rendi szerzetes kellett legyen.²⁶ Az életszentség hírében elhunyt apácának a 14. századi hagyomány szerint tanítványa volt a Nyulak szigetén élt és domonkos apácaként meghalt királylány, Margit hercegnő. Szentté avatására már 1272-ben történt kísérlet, de csak a második tanúkihallgatási eljárás jegyzőkönyvei maradtak ránk. Egyfelől ezek, másfelől saját személyes tapasztalatai szolgáltak alapul a magát csak *frater senior*ként megnevező írónak — minden valószínűség mellett szól: Margit gyóntatójának, Marcellusnak —, hogy az életrajzot megírja. A latin őslegendára kiterjedt hatástörténet várt, jelentőségben azonban ezt is meghaladta a benne foglalt korszerű műveltség színvonala.²⁷

A Magyarországgal kapcsolatos és hazánkban született 13. századi domonkos irodalom műfaji színvilága már az eddig felsorolt munkák alapján is elég széles — a kánonjogi rendszerező-értekező kommentártól kezdve a lelkipásztori célú és hagiográfiai lelkiségi szövegeken keresztül a *gesta*-jegyeket mutató útleírásig terjed —, mindenesetre jelentősen csillapítja a rendkormányzati írásbeliség okán támadt hiányérzetet, repertóriumra mindamelllett volumenét tekintve messze túlszárnyalja a többi szerzetesrendektől korunkra maradt emlékanyagot. Nem ajánlatos azonban figyelmen kívül hagyni a rend hazai meghonosításának

25 Értékelését és szövegkiadását I. Vizkelety András: Az európai prédikációirodalom recepciója a Leuveni Kódexben. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae IV.) Bp. 2004.

26 Az életrajz kiadását I. Robert Fawtier: La vie de la bienheureuse Hélène de Hongrie. Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 33. (1913) 15–23. Utánközlése: SRH (reprint kiadás) II. 710–715. A korábbi nézetek ismertetését és a vonatkozó szakirodalom összeállítását I. Szovák Kornél: Legenda Beatae Helenae (Boldog Ilona legendája) uo. 796–797. A szöveggel kapcsolatban újabban felmerült kételyekre I. Klaniczay Gábor tanulmányát jelen kötetben.

27 A latin legenda kiadását I. Böle Kornél: Árpád-házi Boldog Margit szenttéavatási ügye és a legősibb latin Margit-legenda. (A Szent István Akadémia Hittudomány-Bölcsészeti Osztályának felolvasásai, III. kötet, 1. sz.) Bp. 1937. Utánközlése: SRH (reprint kiadás) II. 685–709. A legfontosabb tudnivalók rövid összefoglalását és a vonatkozó szakirodalom összeállítását I. Szovák Kornél: Legenda Beatae Margaritae (Szent Margit legendája) uo. II. 795–796. A bővebb legendák szövegtörténetét monografikus igényvel feldolgozó Deák Viktória Hedvig ismertette a *Legenda vetussal*, ill. a szerzőséggel kapcsolatos problémákat, továbbá a hatástörténetet, I. Deák Viktória Hedvig O. P.: Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia. Garinus legendája nyomában. Bp. 2005. 13–29. Újabban a *Legenda vetus* szövegtörténetére nézve rendkívüli tanulságokkal járnak az M. Nagy Ilona vezette kutatások, I. többek között M. Nagy Ilona – Varga Teréz: Árpád-házi Szent Margit *Legenda vetus*ának szövegkiadásáról. (A magyar nyelvű Margit-legenda tanulsága). Irodalomtörténeti Közlemények 116. (2012) 27–39, M. Nagy Ilona: Adalék két latin szó (*accessio*, *abscessio*) hazai középkori előfordulásához. Antik Tanulmányok 58. (2014) 331–338. A szöveget a misztika kontextusába állítva a korszerű műveltségre vont le belőle következtetéseket Mályusz Elemér, I. Mályusz Elemér: Árpád-házi Boldog Margit. (A magyar egyházi műveltség problémája). In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születésének nyolcvanadik fordulójának ünnepére. Bp. 1933. 341–384.

írásba foglalt — fentebb már említett — hagyományát sem, amely a domonkosok esetében a rendkívül korán jelentkező rendtörténetírás területére vezet.²⁸ Gerard de Frachet (latinosan *Gerardus de Fracheto*) 1225-ben Párizsban lépett be a rendbe, három évtized elteltével, 1256-ban a párizsi káptalanyülésen azt a feladatot kapta a rendi vezetéstől, hogy gyűjtse össze a kortársi hagyományt, amíg élnek még az első nemzedékből testvérek, s azokat szerkessze rendtörténétté. A feladat — meglehet — kapcsolatban volt az összejövétel egyik eseményével, azzal tudniillik, hogy a rendfőnök — *Humbertus de Romanis* — önkénteseket toborzott a keleti térítőmunkára. Gerardus testvér eleget tett a rá rótt kötelezettségnek, 1260-ra befejezte a munkát, amihez a még ekkor életben lévő *Humbertus* írta az ajánlást. Összegyűjtött mindent, amit csak el tudott érni, emiatt az utókor részéről gyakran éri az ötletszerűség és a kritikátlanság vádja. Különösen azt a részt, amely számos kéziratban a *Vitae fratrum* címet kapott munka ötödik könyve és a *Rendi Krónika* között függelékként hagyományozódott; ennek anyagát Simon Tugwell afféle „kacat”-nak minősítette. Gerardus testvér 1271-ben bekövetkezett halálát követően, a 14. század elején Bernard Gui átdolgozta és korszerűsítette a szöveget, valamint 1303-ban összeállított hozzá egy kolostorjegyzéket.²⁹ A hazai rendtörténet szempontjából a munka azért érdemel kiemelt figyelmet, mert a függelék első, talán leginkább terjedelmes szövegegysége önálló formában összegzi a rend magyarországi kezdeteit *Paulus Hungarus* hazatértétől kezdve a két nagy missziós vállalkozáson keresztül a Szent Domonkos érdemei folytán Magyarországon történt csodákig bezárólag. Majd — maga is függelékként — közli a kunországi misszióban működő Benedek testvérnek a rendfőnökhöz intézett levelét, továbbá egy *Peñaforti Raimundus*-levél közbeiktatását követően IV. Béla királynak, valamint Mária királynénak a rendfőnökhöz és a rendi káptalanhoz János tartományfőnök életszentsége tárgyában küldött missziliseit. Ez utóbbi leveleket Fejér kiadása óta ismeri és használja a magyar történetkutatás, Szentpétery alapos kritikája azonban sokat ártott a hitelüknek.³⁰ Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a két levél szövege nem újkori koholmány, hanem a rendi történetírás legrégebbi rétegéből veszi eredetét, ahhoz egyébként is aligha férhet kétség, hogy a missziliseket is a hazai történeti eseményekben igen tájékozott, feltehetőleg magyar szerző rögzítette írásban. A rendtörté-

28 A ferences Szalkai Balázs és a pálos Gyöngyösi Gergely hasonló — a fiatal rendtársak elé életemzményeket és fegyelmi modelleket állító — célokat maga elé tűző munkássága közismerten a Mohácsot közvetlenül megelőző évtizedek eredménye, l. *Tárnai Andor*: A magyarországi obszervánsok rendi krónikájának szerzői és forrásai. Irodalomtörténeti Közlemények 77. (1973) 135–147., *Sarbak Gábor*: Gyöngyösi Gergely biográfiájához. Irodalomtörténeti Közlemények 88. (1984) 44–52., *F. Romhányi Beatrix*: A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében. Megjegyzések a pálos rend középkori történetéhez. Történelmi Szemle 50. (2008) 289–312.

29 *Heribert Christian Scheeben*: Gerhard v. Frachet, OP. In: Lexikon für Theologie und Kirche IV. Hrsg. von Michael Buchberger. Freiburg im Breisgau 1932. 418., *Angelus Walz O. P.*: Compendium historiae ordinis Praedicatorum. Romae² 1948. 245–246., *Scriptores Ordinis Praedicatorum* II. 35–38. (1282–1285. sz.), *Repertorium fontium historiae medii aevi I–XI*. Romae 1962–2007. IV. 693–694.

30 *Fratris Gerardi de Fracheto O. P. Vitae fratrum* i. m. 310–312., *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I. Szerkesztette / Critice digessit: Szentpétery Imre. Bp. 1923. 1236. sz. *Az Árpád-házi hercegek, hercegnek és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke*. Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette / Manuscriptis Emerici Szentpétery adhibitis et completis critice digessit Zsoldos Attila. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 45.) Bp. 2008. 55. sz.

neti függelék összeállítója a munkája vége táján egyes szám első személyben *Svipertus*nak nevezi magát, annak a konventnek a perjeleként mutatkozik be, amit kevéssel korábban a szövegben *Porroch* néven nevezett. A nevek nyilvánvalóan romlott formában hagyományozódtak,³¹ így nem különösen bizalomgerjesztőek, s nem is könnyítik meg a rendtörténészek dolgát. Legutóbb Simon Tugwell Domonkos-rendi történész tanulmányozta és vetette össze a *Vitae fratrum* összes fennmaradt kézirateit, majd ezek alapján újra közölte a magyar függelék általa megállapított szövegét, ám a levélfüggelék nélkül.³² Kiadásából megtudható, hogy a szerző nevét *Svipertus* alakban a 14. századi lipcsei és berlini, valamint a 15. századi boroszlói kéziratok tartották fenn, az 1462 előtt másolt düsseldorfi és egy 1400 körülre keltezett berlini kódex a *frater Petrus* alakot hozza, három kézirat pedig teljesen elrontja a névformát (*super/supra pectus*). Annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy a *Svipertus* névalak egyszeri olvasat (*hapax legomenon*), ezzel a személy-, illetve keresztnévvel az európai névtárakban nem találkozunk.³³ A *Svipertus* / *frater Petrus* azonban paleográfaiilag mindkét irányban indokolható, a *recentiora non deteriora* elve pedig körültekintő mérlegelésre int: három kézirat értelmetlen közszói romlása a *frater Petrus* névalakot javasolja helyesnek. További nehézséget okoz a konvent megnevezése. Erről Tugwell *apparatus historica*s jogosan állapítja meg, hogy Bernard Gui elenchusa ilyen névalakú konventet nem ismer, de Dalmáciában feltüntet egy *Pothokensem* rendházat, aminek viszont valójában ott nincs realitása. Ezek után a szövegkiadó a főszövegben a *Porrochia* alakot fogadja el (fontos és a szövegkiadó véleményét tükrözi, hogy nagybetűvel írva, azaz tulajdonnévként értelmezve), a lapalji jegyzetben még hozzáteszi, hogy a *parochia* közszót gyakran írták *porrochiának*. Jelen esetben a nehézséget az okozza, hogy a *Porrochia* névalakot egyetlen, viszonylag kései, 15. századi kézirat — a már említett boroszlói — tartalmazza, de korrek-túrázott formában, vele szemben áll hat részint korábbi, részint pontosan keltezhető kódex, amelyekben kivétel nélkül a rövidebb *Porroch* alak olvasható a kérdéses helyen.³⁴ Több lehetséges megoldás is alátámasztható írástörténeti érvekkel. A korábbi kutatás a helyet Bodroggal azonosította — ahol a 14. század elején Bernard Gui jegyzéke szerint domonkos kolostor állt —, sajátos módon azonban nem ezzel, hanem a Sárospatak szomszédságában fekvő *hospestelepüléssel*: Bodrogolaszival. Az olvasat azonban megenged egy *Pot(t)ok* konjektúrát is, Sárospatakon pedig vagy IV. Béla, vagy már elődje alapított domonkos kolostort. Ha idevonjuk a Dalmáciában zárványnak számító *Pothokensem* alakot, alig maradhat kétségünk afelől, hogy vagy Sárospatak, vagy Bodrogolaszi korai kolostoráról lehet

31 Scriptores Ordinis Praedicatorum II. 35–38. (1282. sz.). A 13–14. század fordulójáról való lipcsei, vatikáni és bécsi kódexek a koraik.

32 Reichert kiadását már 1920 körül kritikával illette egy utrechti kézirat alapján M. A. van den Oudenrijn az *Analecta sacri ordinis Praedicatorum* hasábjain és számos folytatásban közölte az utrechti kódex olvasati variánsait, l. *Simon Tugwell O. P.: Notes on the life of St Dominic. Archivum Fratrum Praedicatorum* 68. (1998) 5–116. A szöveg közlését Dietrich von Apolda és Bernard Gui átdolgozásaival együtt l. Appendix I. The Relatio de missionibus provinciae Hungariae (uo. 86–97.).

33 A *Suibertus*nak esetleg lehetne zöngéltlenedett alakja.

34 Reichert és Tugwell kiadásának egyaránt jelentős nehézsége, hogy elmaradt a kéziratok klasszifikációja, ezekre nézve egyelőre Kaeppli fentebb idézett helye a mérvadó.

csak szó,³⁵ aminek a névalakját a rendtörténet magyarul nem értő másolói ronthatták el és végeredményben közelítették az általuk is ismert *parochia* közszóhoz. Ha a fenti okfejtés megállja a helyét, a magyar rendtörténet időben első összefoglalásának szerzője Péter patoki vagy bodrog(olasz)i perjel kellett legyen.³⁶ Munkáját azonban történeti szempontból közel sem értékelhetjük afféle „kacat”-nak: rendkívüli következetességgel építette fel a korai rendtörténet hazai „mitológiáját”, minden olyan adatot bedolgozott a konstrukcióba, amely csak lelkesíthette a fiatal rendtársakat a további térítőmunkára. Egyetlen vonatkozást azonban mégis hiányolnunk kell vele kapcsolatban: Julianusék fáradozásának nem csak részletezésétől, de egyáltalán megemlítésétől is eltekintett, pedig ezt egyébként az egykorú nyugati történetírás — többek között az 1252-ben elhunyt *Albericus Trium Fontium monachus*³⁷ — is ismerte. Nem kizárható, hogy a domonkos szerző a vállalkozást nem ítélte eredményesnek, ezért sajátos szempontrendszer alapján kritikával kezelte és szelektálta az amúgy is gazdag történeti anyagból, hisz a pogány magyarok felfedezésén túl érdemi térítésre immár Julianuséknak nem nyílt módjuk. Annak is, persze, lehet némi valószínűsége, hogy a kézirat közvetítésére Bolognában került sor, a rend kezdetei okán Gerhardus nagymértékben — talán kritikátlanul is — épített a bolognai tradícióra, és a magyar domonkosokat is szorosan oda kötő hagyomány háttérbe szorította a távolabbi steppe misszionálásának tradícióját.

A Tugwell által *Relatio Sviperti de missionibus provinciae Hungariae* címmel ellátott kis munka szöveghagyománya értékelésének más tétje is van: tudniillik az, hol is települtek meg elsőként a hazatérő szerzetesek. A *Relatio* szerint ugyanis elsőként egy *Lauriensem* nevű helyre érkeztek, innét kivonulván, Pannoniába mentek, majd Veszprémbe és Fehérvárra érkeztek. Miután Bernard Gui rendtörténeti átdolgozásában a *Lauriensem* (= Győr) névalak olvasható, a korábban gyanúba fogott kora középkori felső-ausztriai (Linz környéki) *Lorch* pedig ekkor már régen nem létezett, Tugwell végül a Győrré utaló alakot fogadta el. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ezt a döntést kizárólag Bernard Gui másodlagos és korrigált változata támogatja, míg az összes többi kéziratban az első — *lectio difficilist* képező — olvasati variáns található. Tugwell a döntésével ellentmondást idézett elő a szövegben — már ha *Pannonia* név alatt nem egy Győr melletti falut értünk —, ebben az esetben ugyanis elég céltalanul tébláboltak a határ környékén a domonkos testvérek. A *Historia ordinis predicatorum in Dacia* azonban utal egy ausztriai helyszínre, s ezt Friesachba (*Frisacum*) lokalizálja.³⁸ Ugyanakkor a *Lauriensem* alakváltozat — amennyiben elvileg kizárható lenne Enns városa, amelyre könnyen átvihették a kora középkori *Laureacum* nevét — a Treviso környéki és a Bologna irá-

35 Pfeiffer Miklós: A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története. Kassa 1917. 58., *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. Bp. 2000. 56.

36 Szovák Kornél: A kun misszió helye i. m.

37 „Missi sunt de Hungaria quatuor fratres Predicatores, qui usque ad veterem Hungariam per 100 dies iverunt. Qui reversi nunciaverunt, quod Tartari veterem Hungariam iam occupaverant” — *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI. I–III. Collegit Albinus Franciscus Gombos. Budapestini 1937–1938. III. 33. (103. sz.).*

38 L. Simon Tugwell O. P.: Notes on the life of St Dominic. *Archivum Fratrum Praedicatorum* 66. (1996) 161–164., 163. A forrásra l. Adrien Queret-Podesta tanulmányát jelen kötetben.

nyából érkező domonkosoknak útba eső Loria (*Lorium, Loriensem*)³⁹ szabályos fejleménye is lehetne, ami térbelileg is elrendezné az első magyar domonkosok által bejárt útvonalat. Mindenesetre a nehezebb olvasat elvéből kiindulva a kéziratok által támogatott alak mellett több érv szól, mint Győr latin névalakja mellett, azaz az első megtelepülésre feltehetőleg Veszprémben és Fehérvárott kerülhetett sor.

A korán megjelenő rendtörténetírás műfajával kiegészülve a számba vett szövegek terjedelmes rendi korpuszt képeznek, melyben mindaz megtalálható, ami csak egy intellektuálisan igényes, ugyanakkor gyakorlati célokat maga elé tűző szerzetesrend lelkeségi szükségleteiből következett. Egyetemi professzori háttér — ennek mindennapjaiba Boncompagno révén tekinthettünk be —, teológiai tanulmányok (boszniai eretnekmisszió), egyházjogi és lelkipásztori ismeretanyag (kun misszió), gyakorlati célú beszédkésztség (nyelvtudás, prédikáció), fiatalokat lelkesítő rendi mítosz (hagiográfia és rendtörténetírás), felfedezői útbeszámoló: ezek rendre olyan tényezők és műfajok, amelyek az első hazai domonkos generációk céltudatosságát és feladatvégzésre való felkészültségét bizonyítják.

39 *Johann Georg Theodor Graesse – Friedrich Benedict – Helmuth und Sophie-Charlotte Plechl: Orbis Latinus. Lexikon lateinischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit. I–III. Braunschweig 1972. II. 414.*

A borító
Szent Ferenc
Szent Domonkos találkozá
Benozzo Gozzoli festménye, 14